

MIRKO MARKOVIĆ
Zagreb

RAD AKADEMIKA MOHOROVIČIĆA
NA PROUČAVANJU TRADICIJSKE KULTURE
HRVATA

Iako školovan kao arhitekt i povjesničar umjetnosti, akademik Mohorovičić počeo se relativno rano zanimati znanstvenoistraživačkim radom na proučavanju tradicijske kulture Hrvata. Osobito su ga zanimale teme iz tzv. pučke ili narodne arhitekture te ostalih područja etnologije i antropogeografije. Iz problematike ove vrste objavio je dosad nekoliko desetaka znanstvenih radova. Mohorovičićeva istraživanja tradicijske kulture Hrvata rano su ga u Akademiji dovela u radnu sredinu Odbora za narodni život i običaje, gdje već preko dvadeset godina obnaša dužnost predsjednika. Ovdje ćemo o tom području rada akademika Mohorovičića reći samo ono najvažnije.

Kao mlađi sveučilišni profesor Mohorovičić je često radio na terenskim istraživanjima. Na radu po terenu često se susretao s našim težacima od kojih je doznao kako žive i privređuju. Boraveći često na istraživanjima po terenima Istre, Kvarnera i Kvarnerskih otoka, zapazio je da ti dijelovi Hrvatske obiluju bogatim ostacima stare pučke arhitekture koji svoje podrijetlo vuku iz razdoblja prethistorije. Tako su nastali njegovi rani radovi iz problematike naše pučke arhitekture. U raspravi "O analizi pučke arhitekture" objavljenj 1954. godine u prvom broju akademijina Bulletin za likovne umjetnosti Mohorovičić naglašava kako bi naši povjesničari arhitekture trebali obraćati pozornost i na pučke nastambe, a ne samo na veća stilska djela ili reprezentativne objekte. Za pučke nastambe napominje vrijednost njihove izvornosti te njihovo skladno uklapanje u okolni pejzaž, što često nije slučaj kod novijih zgrada.

Godine 1955. Mohorovičić objavljuje dokumentirano opremljen rad "Analiza razvoja pučkih nastamba na otočnoj skupini Lošinj-Cres". Spomenuti rad tiskan je u 60. knjizi Ljetopisa JAZU. U njem raspravlja o razvojnem putu pučke arhitekture na području Kvarnera od prethistorije do najnovijega vremena. Prema Mohorovičiću pučko graditeljstvo u kršu nije prolazilo stilska obilježja kako se to vidi na objektima reprezentativne arhitekture. Pučko graditeljstvo razvijalo se po zakonima funkcionalnosti i zbog toga su pučke nastambe bile izložene daleko manjim promjenama nego arhitektonski objekti sa stilskim obilježjima. Zato se pučko graditeljstvo u kršu malo razlikuje od načina gradnje od prije tisuću ili više godina.

Već svojim prvim znanstvenim raspravama o pučkom graditeljstvu kod Hrvata privukao je Mohorovičić pozornost naših najuglednijih znanstvenika, što ga je doskora uvelo u članstvo Jugoslavenske (sada Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti. U Akademiji bio je dodijeljen na rad u Odbor za narodni život i običaje, isprva kao zamjenik akademika Ljube Babića. Iz sačuvanih zapisnika sjednica Odbora iz toga vremena vidi se da je Mohorovičić bio vrlo aktivan član toga akademijina radnog tijela. Često je u raspravama uzimao riječ nastojeći da rad Odbora aktivira i na područjima koja dotad nisu bila dovoljno zastupljena. Kada je Odbor 1956. godine obilježavao 60. godišnjicu izlazenja "Zbornika za narodni život i običaje", Mohorovičić je za ovu jubilarnu ediciju napisao prilog "Estetska valorizacija ruralnih arhitektonskih ansambala". U tom radu zastupao je tezu da estetski kriteriji u graditeljstvu različitih zemalja ne moraju biti isti. Kod nas u Hrvatskoj npr. slavonska pučka arhitektura ima svoje tipološke i estetske karakteristike, koji dakako ne vrijede za pučko graditeljstvo po našim gorskim ili primorskim krajevima.

Radeći kao voditelj jedne znanstvenoistraživačke ekipe na otoku Velim Srakanama, Mohorovičić je otkrio ljudske nastambe koje su izgledom i konstruktivnim elementima pripadale prethistoriji. Objekti ove vrste bili su građeni iz neobrađena kamena u tehnici suhozida. Unutrašnjost takvih nastamba bila je jednodjelna. Kako takvi objekti nisu imali prozora, dim s otvorena ognjišta izlazio je kroz pukotine u zidovima ili kroz ulazna vrata. Jedan takav objekt bio je 1953. godine još nastanjen. Slijedeće, 1954. godine, obitelj Dinka Hrončića preselila je iz takve nastambe u noviju kuću, a stara je zadržana kao gospodarska zgrada. Mohorovičić je kao kulturni povjesničar zapazio sve parametre otkrivene činjenice. Bio je svjestan da se u naše doba na tom tlu mijenjaju oblici života koji se tu nisu mijenjali tisućljećima. Iz te problematike napisao je dokumentarnu raspravu koja je objavljena u akademijinoj monografiji o otoku Susku 1957. godine pod naslovom "Razvoj nastamba i naselja". U njoj je iznio uvjerenje kako je razvojni put pučkih nastamba i naselja na Kvarnerskim otocima bio dug i s vrlo malim promjenama. Ljudi su tu živjeli vjekovima, a da se oko njih nije događalo ništa što bi ih motiviralo na promjene u načinu njihova života.

Kada je Odbor za narodni život i običaje, nakon smrti akademika Branimira Gušića, ostao bez svoga predsjednika, članovi Odbora na tu su časnu dužnost izabrali akademika Andru Mohorovičića. Od toga vremena interes za studij tradicijske kulture Hrvata dobiva kod Mohorovičića još veće poticaje. Ovdje je potrebno reći nekoliko napomena o dotadašnjem radu Odbora za narodni život i običaje koje je Mohorovičić stupio na čelo. Spomenuti Odbor u sastavu Akademije osnovao je 1888. godine akademik Franjo Rački. Zadaća Odbora bila je da se bavi prikupljanjem i izučavanjem građe o tradicijskoj kul-

turi Hrvata. Poslije Račkoga na čelu tog odbora bili su akademici Tade Smičiklas, Dragutin Boranić i Branimir Gušić. Kroz proteklih 110 godina postojanja Odbor je objavio 53 knjige "Zbornika za narodni život i običaje". To je najstarija hrvatska edicija u kojoj se objavljuju radovi iz kulturne prošlosti Hrvata. Istovremeno, Odbor je prikupio i bogat rukopisni arhiv, jedinstven po svom opsegu i sadržaju na čitavom prostoru srednje Europe.

Na prvoj radnoj sjednici Odbora pod predsjedanjem akademika Mohorovičića, krajem 1975. godine, održao je on programatski govor u kojem je iznio svoju viziju kako zamišlja budući odborski rad. U ranim fazama postojanja Odbora, naglasio je Mohorovičić, njegov rad bio je prvenstveno usmjeren na prikupljanje rukopisne građe. U doba dok je na njegovu čelu bio akademik Boranić, odborska djelatnost tematski se proširila. Od toga vremena prikupljena folkloristička građa počela se sistematski izučavati, pa se u Zborniku pojavljuju prve etnološke rasprave. U doba kad je na čelo Odbora stupio akademik Gušić, rad Odbora dobio je još širi djelokrug rada. Otad se u Zborniku javljaju znanstvene rasprave iz antropogeografije, etnomuzikologije, dijalektologije, etnosociologije i ostalih srodnih struka. Mohorovičić je naročito ukazao na vrijednost odborskog arhiva u kom se nalazi nekoliko stotina neobjavljenih rukopisa. Tko ikad poželi napisati monografiju o tradicijskoj kulturi Hrvata, taj će morati pregledati sve dosad objavljene odborske edicije i njegov rukopisni arhiv. U svom nastupnom govoru Mohorovičić je naglasio da je nadošlo vrijeme da se prikupljena etnološka i ostala građa počnu sustavno izučavati i da se nakon toga prijeđe na izradu znanstvene sinteze o narodnom životu i tradicijskoj kulturi Hrvata. Prema Mohorovičićevoj viziji, Odbor i Akademija trebali su postati stožer za izradu opsežno zamišljene monografije o tradicijskoj kulturi Hrvata.

Kao predsjednik Odbora Mohorovičić je najviše brige posvećivao redovitom izlaženju "Zbornika za narodni život i običaje". Pazio je da se u njem ravnomjerno objavljuju radovi iz svih dijelova Hrvatske. Povodom sedamdesetogodišnjice života akademika Mohorovičića, članovi Odbora donijeli su jednoglasni zaključak da 49. knjiga Zbornika bude popunjena radovima u čast jubilarca. U toj knjizi Zbornika sudjelovalo je 50 autora s priložima iz raznih oblasti povijesti kulture. Iz obima i sadržaja ove knjige razabire se da je akademik Andre Mohorovičić već u to doba uživao glas izuzetnog stručnjaka i najviđenijeg poznavatelja hrvatske kulturne prošlosti.

U 50. knjizi Zbornika za narodni život i običaje objavljena je opsežna monografija prof. dr. Ante Sekulić "Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca". Tiskanje ove knjige dugo se otezalo jer tadašnje vlasti nisu bile voljnije podržati objavljivanje toga djela. Konačno je ipak stiglo dopuštenje za njegovu tiskanje. Tako je nastala prva knjiga o Hrvatima iz Bačke. Raniji srpski pisci opisivali su bačke Bunjevce kao katoličke Srbe. Zbog toga je pojava ove

knjige krupna pobjeda znanstvene istine, a zasluga za to pripada prvenstveno akademiku Mohorovičiću.

Godine 1988. Odbor je donio zaključak da se u Akademiji obilježi stogodišnjica njegova postojanja i rada. Odlučeno je da se tim povodom objavi i prigodni "Spomen-spis". U toj ediciji tiskan je povijesni prikaz rada Odbora od 1888. do 1988. godine. Uvodnu riječ napisao je akademik Mohorovičić. U tom uvodniku dao je zanimljivu ocjenu vremena u kojem je Odbor nastao i u kojem je započeo djelovati. Bilo je to, prema Mohorovičiću, razdoblje znanstvenog stvaranja identiteta hrvatskog narodnog bića. To je i razdoblje političkih previranja za dokazivanje punoga prava svih južnoslavenskih naroda na njihovu punu slobodu i političk jednakost. U takvim okolnostima rad naše Akademije bio je prvenstveno usmjeren izučavanje hrvatske nacionalne povijesti, jezike te narodnog života i običaja. To je, prema Mohorovičiću, bio osnovni razlog zbog kojga je akademik Franjo Rački 1888. godine osnovao u Akademiji njezino posebno radno tijelo, koje se isprva nazivalo Odbor za sabiranje spomenika tradicijske literature, a koje je kasnije preimenovano u Odbor za narodni život i običaje. Kroz sto godina svoga postojanja Odbor je polučio dosta uspjeha u radu. Njegovom brigom objavljeno je 50 knjiga Zbornika, a ustanovljen je i dragocjen arhiv rukopisnih djela iz raznih oblasti izučavanja tradicijske kulture Hrvata. Posredstvom dr. Antuna Radića Odbor je objavio "Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu" prema kojima su prinosnici etnološke i folklorističke građe sakupljali takav materijal kroz nekoliko desetljeća. U radu Odbora stasalo je nekoliko generacija naših znanstvenika koji su radili na istim ili sličnim zadacima. Zato je, nagalsio je akademik Mohorovičić, opravdano da stogodišnjicu rada Odbora obilježavamo na jedan dostojan način. Kako već rekosmo, u Spomen-spisu objavljen je i detaljniji historijat odborskog rada, te popis rukopisa koji se nalaze u odborskom arhivu. Iz popisa tih rukopisa vidljivo je da oni čine tri zasebne zbirke. Prvu od njih čini 206 rukopisa hrvatskih narodnih pjesama. Druga zbirka sastoji se iz opisa narodnog života i običaja koji su nastali od 1888. do 1941. godine. Takvih rukopisa ima ukupno 230. Većina rukopisa ove zbirke nastala je prema "Osnovi" Antuna Radića. Treća ili nova zbirka sastoji se od novije pisanih rukopisa nastalih nakon Drugoga svjetskog rata. U njoj ima nešto preko 200 rukopisa. Referat koga je akademik Mohorovičić podnio na svečanom skupu u Akademiji objavljen je kasnije u 51. knjizi Zbornika za narodni život i običaje pod naslovom "Narodni život i običaji kao etnička i humana kategorija".

Goespomenuti Mohorovičićev rad u 51. knjizi Zbornika ima i danas povijesni i programatski karakter. U njem je Mohorovičić posebno naglasio ulogu pokretanja društvenih snaga druge polovice 19. stoljeća, dakle upravo u vremenu nastanka Odbora. Bilo je to razdoblje učvršćivanja hrvatske nacion-

alne svijesti, formiranja hrvatskog književnog jezika i uobličavanje etnološke znanosti u okviru ostalih europskih naroda. Pojam hrvatske nacije prema Mohorovičiću vrlo je složen i do danas nedovoljno istražen i protumačen. Može ga se definirati više opisno nego definicijski. S tim u svezi Mohorovičić doslovno kaže: "Kao što su za postojanje svake države potrebne tri osnovne komponente: teritorij, pučanstvo i suverena vlast, tako je i za determinaciju identiteta naroda potrebno navesti mnogo komponenata koje određuju narodno biće formirano njegovom etnogenezom, rodovsko-biološkom povezanošću, kohezijom i asimilacijskom snagom, jezičnim idiomom, teritorijalnim okruženjem, homogenim povijesnim tokovima, životnim navikama, običajnim konstantama, misaonim, kulturnim i umjetničkim profilom te mnogim drugim odrednicama". Znanstveno utvrđivanje hrvatskog narodnog identiteta bio je upravo radni zadatak u stogodišnjem djelovanju akademijina Odbora za narodni život i običaje. Stoga Mohorovičić opravdano kaže da znanstvena dokumentacija koju je Odbor prikupio predstavlja u naše dane kamen temeljac političkog, državnog, etničkog i kulturnog identiteta Hrvata. Prema tome, Hrvate i Hrvatsku nije stvorila politika, već njihov mnogostoljetni narodni život. On ih je uobličio u jednu cjelovitu naciju isto tako kako se to događalo i kod ostalih europskih naroda.

Uz brojne obveze i dužnosti u Akademiji, akademik Mohorovičić je od 1976. godine obavljao i funkciju voditelja Etnološkog zavoda. Na tom položaju stalno je poticao mlade suradnike na rad. Znanstveno osoblje Etnološkog zavoda radilo je od 1982. do 1989. godine na projektu proučavanja života i običaja planinskih stočara na Dinari. Akademik Mohorovičić budno je pratio taj rad osiguravajući novčana sredstva da se on izvrši do kraja. Kada su terenska istraživanja toga projekta zaključena, došlo je do monografske obrade zadane teme. Radovi o tome ispunili su čitavu 51. knjigu Zbornika za narodni život i običaje. Radovi o narodnom životu i običajima planinskih stočara na Dinari upoznali su našu javnost o načinu privređivanja sjevernodalmatinskih stočara koji svako ljeto, zajedno sa svojim blagom, provode na planinskim pašnjacima i katunima Dinare. O tom načinu privređivanja znalo se dotad relativno malo, a nakon iscrpne obrade ove teme točno su utvrđeni putovi izdiga, oblici planinskog privređivanja, raspodjele zajedničke zarade i konačno zdiga s planine u okolna matična domaćinstva.

Kada je 1990. godine došlo do srbočetničke agresije na Hrvatsku, akademik Mohorovičić bio je među prvim članovima Akademije koji su otvoreno stali u obranu zemlje. Isto tako otvoreno je tražio da se naziv Jugoslavenska akademija promijeni u Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. On je 1991. godine bio jedan od pisaca teksta "Deklaracije o hrvatskim nacionalnim interesima u povodu oružanog napada na Republiku Hrvatsku". Za vrijeme trajanja Domovinskog rata Mohorovičić je dao izmjestiti rukopisni arhiv Odbora

za narodni život i običaje na sigurno mjesto. I u najtežim danima Domovinskog rata akademik Mohorovičić vodio je brigu da izdavanje Zbornika za narodni život i običaje ne stane. Godine 1995. objavljena je 53. knjiga Zbornika sa sadržajem koga su diktirale novonastale prilike. Mladi suradnici Zbornika već su tada pisali o obnovi porušenih kuća po hrvatskim selima i o rušilačkoj destrukciji srbočetničke vojske. Akademik Mohorovičić u istoj je knjizi Zbornika objavio prilog "Natpis kneza Branimira iz 888. godine, dokument kulturnog identiteta Hrvata". I tom prilikom naglasio je kako Hrvati svojim povijesnim dokumentima spadaju među najstarije europske narode. Kameni natpis na kome je uklesano ime hrvatskog kneza Branimira i 888. godina epigrafski je spomenik kakvog ima malo koji europski narod iz toga vremena. Takvi dokumenti osobito su važni za suvremenu Hrvatsku, jer mnogi europski političari smatraju Hrvatsku novom europskom državom ne znajući za njezinu prošlost i njezine povijesne dokumente koji o njoj govore već iz ranog razdoblja srednjega vijeka.

I u najtežim danima za Republiku Hrvatsku akademik Mohorovičić stajao je na braniku Domovine braneći je od svih nasrtaja iz zemlje i svijeta. Kroz to vrijeme objavio je više prigodnih rasprava koje su imale za cilj da pomognu vlastitoj zemlji. Svoju viziju slobodne i neovisne Hrvatske najbolje je ocrtao u radu "Hrvatska kultura životna snaga u kataklizmi našega vremena". Taj rad objavljen je u 42. godištu akademijina Bulletin za likovne umjetnosti. U njem je akademik Mohorovičić prikazao tešku sudbinu kroz koju je prolazila Hrvatska tijekom svoje višestoljetne borbe za potpunu neovisnost. Činjenica je da su strani osvajači, prvenstveno oni s istoka, otimali od Hrvatske pojedine njezine pokrajine, no najveća iskušenja doživjela je Hrvatska sa srbočetničkom agresijom. Hrvati su tu agresiju, kao i one ranije, preživjeli zahvaljujući prije svega svojoj vitalnosti koju su stekli u stalnoj borbi za slobodu. Zato su Hrvati iz Domovinskog rata izašli kao pobjednici i još svjesniji pripadnici svoje etničke zajednice. Oni koji su nagovještali propast Hrvatske, postigli su potpuno obrnut efekt. Hrvati su u borbi za slobodu očeličili svoje jedinstvo i iz Domovinskog rata izašli jači nego ikada ranije.

Na kraju ovog letimičnog osvrtu na rad akademika Andre Mohorovičića na području istraživanja tradicijske kulture Hrvata može se reći da je on u toj aktivnosti bio vrijedan znanstvenik i kulturni djelatnik, trajno odan svojoj zemlji i narodu. Nas, njegove mlade suradnike i bivše đake najviše oduševljava njegova skromnost i neumorna radna energija. Posebno imponira njegova trajna odanost Domovini i kritičnost u prosuđivanju znanstvene objektivnosti. Zato mu i na ovom mjestu čestitamo 85. rođendan sa željom da i dalje ustraje u radu na ponos svijeta nas i na korist premile nam domovine Hrvatske.